

Ouder worden in het land van de onbegrensde mogelijkheden

door D.J.H. Deeg

Naar aanleiding van:

Kaye, E., *Mid-life. Notes from the halfway mark*. Addison Wesley, Reading (MA) 1995, 186 p., f 45,20.

De Amerikaanse schrijfster Elizabeth Kaye is bekend door haar werk voor het blad *Esquire*. Ze heeft de middelbare leeftijd bereikt en getuigt daarvan in dit boek, haar debuut. Verscheidene bekende schrijfsters hebben hetzelfde gedaan: Germaine Greer, Gloria Steinem, en korter geleden Colette Dowling hebben allemaal een boek gewijd aan hun ervaringen rond dit punt in hun leven. Anders dan bij deze dames, gaat Kaye's boek echter niet over de menopauze. Niet één woord maakt zij vuil aan opvliegers of hormoonpillen. In plaats daarvan neemt ze ons mee door een mengeling van persoonlijke belevenissen en commentaren over werk, liefde, vriendschap, ziekte en dood. Haar boodschap is dat wij erg slecht zijn voorbereid op de confrontatie met het ouder worden. 'Wij' – dat zijn in eerste instantie mensen die leven aan het eind van de twintigste eeuw, in New York en Californië. Het boek is een persoonlijke kroniek van verlies en, op de laatste bladzijden, van verlossing.

Opgefokt

Hoewel Kaye schrijft vanuit een andere wereld dan de mijne, spreekt het relaas van haar ervaringen me aan. Verscheidene alinea's hebben bij mij herinneringen opgeroepen aan hoe ikzelf vergelijkbare gebeurtenissen heb doorgemaakt. En verscheidene commentaren deden mij gebeurtenissen herbeleven die mijn opvattingen over de middelbare of oudere leeftijd hebben gevormd – met name wanneer die anders waren dan die van Kaye. Maar totdat ik me dit realiseerde, had ik het grootste deel van het boek met een gevoel van vervreemding gelezen. Ik zal proberen uit te leggen hoe dat komt. Daarna zal ik terugkomen op de redenen waarom ik dit een belangwekkend boek vind. Die vervreemding heeft er zeker mee te maken.

Wat mij direct opvalt is Kaye's stijl, die kan worden omschreven als 'opgewonden' of 'opgefokt'. Het eerste blijk van opgefoktheid is de lengte van haar zinnen. Lange zinnen, aanelkaar geregen met komma's, en's en bijstellingen. Alsof één zin het hele beeld moet weergeven. En Kaye probeert heel wat beelden op te roepen. Vaak schetst zij een

beeld in één detail dat het hele verhaal moet vertellen – maar dat mij niets zegt. Die details zijn vaak namen en plaatsen die ik niet ken. Bijvoorbeeld: ‘Rather, they supplied the women with opportunities to parlay evident charms before it was too late, offering them in exchange for *Tiffany* engagement rings and suites at the *Carlisle* in New York while fitting a wedding dress with *Carolina Herrera*’ (p. 106). Ik cursiveer de woorden die mij niets zeggen. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat mijn probleem niet alleen komt doordat ik geen Amerikaanse ben, kan dit er toch mee te maken hebben. Maar dan op een andere manier dan door mijn onbekendheid met namen en plaatsen.

Het heeft te maken met het tweede blijk van Kaye’s opgefoktheid: namelijk het soort lezers voor wie zij lijkt te schrijven. Deze lezers moeten even opgewonden en opgefokt zijn als zijzelf – schrijvers, filmmakers, acteurs, mensen die suites huren in chique hotels, mensen die regelmatig van de ene naar de andere kust verhuizen – kortom, ontwortelde mensen. Omdat een zekere mate van ontworteldheid een gemeenschappelijk kenmerk is van Amerikanen, is het mogelijk dat Kaye’s opgefokte schrijfstijl voor Amerikaanse lezers herkenbaarder is dan voor mij. Ik kom daar nog op terug.

Een derde blijk van opgefoktheid is Kaye’s neiging om de ene generalisering op de andere te laten volgen. Een voorbeeld over mannen: ‘In Los Angeles, it seemed that a sizable portion of the Los Angeles male population was writing magazine features or breaking news stories or movie scripts that often were optioned but rarely were made’ (p. 105). En iets verderop over vrouwen: ‘good looking thirtyish women with *José Eber* haircuts and mid-level production jobs lunched with men like them at *Ma Maison* or *La Serre*’ (p. 106). Wat mij van deze generaliseringen ergert, is dat ik ervan overtuigd ben dat ieder leven anders verloopt, en dat diepere waarheden over het leven alleen kunnen worden overgebracht door specifiek te zijn. Ik denk niet dat specificiteit anderen van het herkennen van zulke waarheden kan afhouden. Integendeel, ik denk dat juist het generaliseren, voordat specifieke details bekend zijn gemaakt, de waarheid voor anderen verhuult.

Geordend levensverhaal

Kaye schrijft over haar eigen leven. Maar zij doet dat op zo’n manier dat zij zichzelf met vele anderen in één categorie onderbrengt. Dit maakt dat haar leven triviaal lijkt – geen goed uitgangspunt om een boodschap over te brengen. Nog een citaat: ‘This man was a writer, too, and we smiled at each other, and it was one of those classic instances of delusion at first sight, in the course of which we each saw enough in the other’s smile to spend the next several years trying to de-emphasize the differences between us’ (p. 113). Dus haar ontmoeting met haar (volgende) echtgenoot was er één in de categorie ‘klassieke

voorbeelden', en een ander woord voor 'huwelijk' is 'poging om de verschillen tussen beide partners te bagatelliseren' – zoals zij suggereert dat ieder echtpaar doet. Een ander voorbeeld. Niet al te vroeg in het boek (pas op bladzijde 17) vernemen we dat Kaye kinderloos is. Zó komen we erachter: '... no matter when you are raised, you are schooled to live in a world that, by the time you are ready to live in it, no longer exists. My grandparents were no more prepared for my parents' divorce than my parents were to have three childless daughters'. Ik vind dit soort informatie essentieel voor lezers die haar beschrijving van de middelbare leeftijd willen volgen: voor mensen zonder kinderen ziet deze er anders uit dan voor mensen met kinderen. Overigens is ook de stelling, dat men niet is opgeleid voor de wereld waarin men moet leven omdat die zo snel verandert, wel erg generaliserend. Ouders leren hoe de huidige wereld in elkaar zit onder meer van hun kinderen. Inderdaad kan dit problematisch worden als men kinderloos is. Zo bezien projecteert Kaye haar eigen probleem op de hele generatie van haar ouders.

Zoals gezegd, de woorden die Kaye kiest om haar leven te beschrijven, verbergen de waarheid voor de lezer – zowel omdat categorieën geen specifieke waarheden kunnen onthullen, als omdat haar opgewonden taalgebruik daarvan afleidt. Bovendien is de volgorde van haar beschrijvingen van gebeurtenissen in haar leven niet chronologisch. Wat dan wél het ordeningsprincipe van die beschrijvingen is, ontgaat mij. Omdat ik meen dat iedere ordening die afwijkt van de meest voor de hand liggende, zo gemaakt is met een doel, kan ik alleen maar concluderen dat Kaye de ware volgorde van de gebeurtenissen opzettelijk verhuult. Echter, de volgorde van gebeurtenissen in iemands leven is van groot belang als men wil begrijpen wat de persoon in kwestie heeft geleerd en waarom deze op dit moment denkt zoals hij of zij denkt.

Persoonlijk relaas

In het laatste deel van haar boek schrijft Kaye niet zoveel meer over anderen en meer over zichzelf. Ze is persoonlijker, op sommige plaatsen erg persoonlijk. Dit is het geval wanneer zij over haar scheiding vertelt. Toch zie ik ook hier geen systeem in de volgorde waarin zij haar ervaringen rond deze episode opdist. Ik verdenk Kaye er zelfs van dat zij dit expres doet met de bedoeling niet álles te hoeven vertellen. Veelzeggend is dat ik geen enkele hint vond over de uiteindelijke reden waarom zij gescheiden is van de man die zij blijft aanduiden als haar echtgenoot en waarom zij geen kinderen hebben gekregen.

De tweede episode waarover Kaye op heel persoonlijke wijze vertelt, is de dood van haar grootmoeder. Er is echter ook hier een voorbehoud: de vraag kwam in mij op, hoeveel van het beschrevene overeenkomt met de ervaringen van de grootmoeder zelf en hoeveel

interpretatie is van Kaye. Aan het begin van haar beschrijving van de laatste dagen van haar grootmoeder geeft Kaye het commentaar: 'We begin helpless, we end helpless, and in between comes the struggle to prevail, the battle everyone ultimately loses but that the gifted and the beautiful appear to win, for a while' (p. 151). Is het haar grootmoeder die zich door het leven worstelt, of is het Kaye zelf? Enkele alinea's terug merkt Kaye op: 'And I could not watch my grandmother grow old without perceiving her journey as a road map to my own future. (...) a spunky old lady (...) And when it did not turn out that way, this extinguished my hopeful faith that aging is only for others.'

Jong en ambitieus

Kaye heeft een sombere kijk op het ouder worden. Bovendien beschrijft zij het ouder worden als een eenzame strijd, zonder hoop op hulp of troost. Misschien is in Europa, waar het begrip solidariteit nog niet helemaal is afgeschaft, het leven als geheel niet een dermate eenzame strijd als in Noord-Amerika, waar het individualisme de onbetwiste ideologie vormt. Niettemin verschaft Kaye op haar laatste bladzijden een zekere hoop aan degenen onder ons die midden in hun mid-lifestijd zijn. Maar dat is pas op de allerlaatste bladzijden. Eerder lezen we over haar grootmoeder: 'Now she had left all traces of mid-life behind and was approaching the reckoning that has nothing to do with if and everything to do with when' (p. 152).

Ik ben van mening dat het leven op oudere leeftijd, of wat dat betreft op iedere leeftijd, meer omvat dan alleen maar wachten tot het ophoudt. Tornstam (1993) introduceerde het concept *gerotranscendentie*, een ontwikkeling tijdens het ouder worden naar een geestesgesteldheid waarin men niet zozeer belang hecht aan het eigen leven als zodanig, maar veeleer het belang van het leven afleidt uit de samenhangen met andere levens, in verleden, heden en toekomst, en uit het onderdeel zijn van een al-omvattend universum. Maar misschien is gerotranscendentie wel niet voorstelbaar op middelbare leeftijd.

Kaye heeft kennelijk moeite de eindigheid van het leven onder ogen te zien. Een citaat: '... you spend the first part of your life being young and the rest of it paying for that experience' (p. 67). Deze spitsvondigheid onderstreept onmiskenbaar het belang van jong blijven, want wie wil er nu zijn leven besteden aan het betalen van rekeningen? Natuurlijk is het zo, dat ervaringen op jonge leeftijd een grotere indruk maken dan wanneer men ouder is. Maar we blijven het hele leven lang dingen ervaren. En zelfs als we fouten blijven maken, de verkeerde keuzen maken en daaronder lijden, zullen we evenveel ervaringen hebben die de moeite waard zijn. En misschien worden we allengs beter in het erkennen van de waarde van onze ervaringen. Ook Kaye komt, rustiger geworden in haar laatste bladzijden, tot een dergelijke conclusie.

Maar daar gaat nog heel wat aan vooraf. Zo stelt Kaye vast: 'The inability to be surprised was an attribute of mid-life, too. After a certain point, if you are surprised, it can only mean you haven't been paying attention' (p. 136). Ik zou daartegenover stellen, dat het niet verrast kunnen worden betekent dat je niet verwacht dat er nog waardevolle dingen gebeuren – tenminste niet in je eigen leven. En dat je, als er toch zoiets gebeurt, het beschouwt als iets wat er niet zou moeten zijn.

Misschien is het door gebrek aan verbeelding of, erger nog, door gebrek aan ambitie dat mensen zich nog kunnen laten verrassen. Ambitie is in ieder geval een duidelijk thema in Kaye's leven en in dat van haar omgeving. Zij vertelt diverse verhalen over gedesillusioneerde leeftijdgenoten, die hun verhoopde doorbraak in een Hollywoodfilm niet hadden gemaakt, of hun roman niet in een oplage van duizenden verkocht hadden gekregen. Het lijkt mij echter dat niet zozeer ambitie tot desillusie leidt, maar wél het idee dat ambities gerealiseerd moeten worden *terwijl men jong is*.

Naarmate het feit van het gestaag groeiend aantal ouderen tot de samenleving doordringt, dringt ook het besef door dat vele ouderen nog net zo vitaal zijn als voordat zij de grens van de ouderdom overschreden. Het aantal je-leeftijd-doet-er-niet-toe verhalen in de media neemt toe. Ouder worden is niet meer alleen maar het vergaren van gebreken, het maakt ook het vergaren van successen mogelijk! Lang voordat de media dit thema oppakten, hebben gerontologen al soortgelijke dingen gezegd. Nu kent iedereen langzamerhand wel verhalen over schrijvers die hun eerste roman op 60-jarige leeftijd publiceren, over promovendi die op hun 70e de doctorstitel behalen, en over vrouwen die hun eerste kind op hun 45e krijgen. Gail Sheehy, die in hetzelfde jaar als Kaye hierover een boek publiceerde (1995), houdt zulke individuen voor pioniers van een Tweede Volwassenheid. Zij gebruikt hun voorbeelden om een historische revolutie in de volwassen levenscyclus te beschrijven: het ontstaan van de mogelijkheid om de eigen levenscyclus naar eigen behoefte aan te passen. Het leven wordt niet alleen langer, maar de levensfasen gaan ook door elkaar lopen.

Hier past weer een citaat van Kaye, ditmaal aangehaald zonder kritiek: '... one reason people become depressed is that they feed themselves depressing information' (p. 102). Kaye zelf leert dit helaas nogal laat in haar leven. Toen ze 40 werd, maakte ze de volgende berekening: 'If I read one book a week, wrote twelve magazine articles a year, saw four movies a month, and ate three meals a day, there would still be time for 1664 more books, 384 more articles, 1536 more movies, and 35040 more meals, provided that I lived an average lifetime of 72 years...' (p. 15). Kaye laat ons niet weten of ze dit voldoende vindt. Niettemin lijkt ze dit tot norm te verheffen, om vervolgens bang te worden dat ze die norm niet haalt omdat ze in het verleden al zo vaak

tijd heeft verspild. Wat een saai, beheerst leven schilderde ze daarmee voor zichzelf af! Ik moet er niet aan denken.

In transitie

Kaye beschrijft één van de gevoelens die zij had toen zij de middelbare leeftijd bereikte als volgt: 'I grieved because I had no choice' (p. 140). Hiermee impliceert zij dat van middelbare leeftijd zijn betekent: geen keuze meer hebben. Alweer: een saai beeld. Integendeel, het leven is vol keuzemomenten, ieder op hun eigen tijdstip. In het persoonlijk leven, in het werkleven, in gezondheidskwesties. Het maken van een keuze komt neer op het doormaken van een transitie. William Bridges (1980) benadrukt dat transities over het hele leven verspreid plaats vinden, en geeft daarbij namen en leeftijden van 'laatbloeiers' zoals bovengenoemde voorbeelden. Bridges stelt bovendien dat transities mensen niet zomaar overkomen. Er zit een keuze-element in. Bridges legt systematisch uit waaruit een transitie bestaat: 1) een beëindiging, 2) een periode van verwarring en verdriet, 3) een begin. Heeft men nog niet voor een beëindiging gekozen, dan kan er nog geen helderheid bestaan over de transitie die in het verschiet ligt.

Overigens begint Bridges zijn boek door te beschrijven hoe kenmerkend het voor Amerikanen is om 'in transitie' te zijn. Hij gebruikt de uitdrukking 'up in the air', met andere woorden: ontworteld. Hij citeert Alexis de Toqueville, die het zó zegt: '... the American has no time to tie himself to anything, ... regarding [change] as the natural state of man. ... the instability seems to give birth only to miracles all about him' (Bridges 1980, p. 3). Dit citaat geeft het mythisch denken van Amerikanen aardig weer: wonderen vormen de zin van het leven en wonderen ontstaan alleen wanneer er geen banden zijn en er geen stabiliteit is. Andere auteurs komen tot vergelijkbare analyses (Reich 1970; Lash 1980). Deze geestesgesteldheid kan in Bridges' terminologie worden omschreven als het benadrukken van beginnen en het verwaarlozen van beëindigen.

Onlosmakelijk verbonden met deze Amerikaanse mythe is de opvatting dat wonderen alleen weggelegd zijn voor jonge mensen. Europeanen die voor het eerst in de Verenigde Staten komen, merken vaak de leeftijdsdiscriminerende stijl van verjaardagskaarten op. Het lijkt wel alsof een felicitatie niet oprecht kan zijn, maar vergezeld moet gaan van een herinnering aan het feit dat het 'slachtoffer' wéér een stap verder weg is geraakt van zijn kansen op een wonder. In dit licht bezien is het boek van Kaye, dat waarschijnlijk een goede weergave is van de huidige geestesgesteldheid van de gemiddelde Amerikaan, niet alleen een persoonlijke kroniek van veranderingen – en vooral van verliezen – in haar middelbare leven en hoe zij daaraan het hoofd biedt. Het weer spiegelt ook de worsteling van een hele natie, die zich ervan bewust

wordt dat haar mythe niet meer opgaat omdat het land van de onbegrensde mogelijkheden toch grenzen blijkt te hebben. In deze zin markeert Kaye's boek de transitie van een natie die eindelijk de adolescentie aan het ontgroeien is. In cultureel-historisch opzicht is het dus een belangwekkend boek.

Solidariteit

Tegen het einde van haar boek laat Kaye een glimp van hoop zien. Zij bereidt zich erop voor dat haar leven eens zal ophouden. Ze put daar zelfs genoeg uit. Een citaat: 'I've always been one of those people who does better on a deadline' (p. 182). En Kaye ontdekt een vorm van solidariteit. In een fraai beeld omschrijft zij dit in de laatste regels: '... to the degree that we are lost, it is on the same ocean, in the same night' (p. 183).

Ondanks de vervreemding die ik al lezend ervoer, heeft Kaye's relaas van haar zoektocht naar wortels mij opnieuw doen nadenken over mijn eigen leven. Een boek dat zijn lezers inspireert tot nieuwe gedachten of oude gedachten in een nieuwe context plaatst, is aanbevelenswaardig – ongeacht hoe dat teweeg wordt gebracht. Het wachten is nu op een boek over transities door een auteur uit de Oude Wereld. Omdat de Oude Wereld (nog) minder door individualisme en meer door solidariteit wordt gekenmerkt, zou het thema van zo'n boek kunnen zijn: hoe deze solidariteit een rol speelt door de transities in het leven heen.

Literatuur

- Bridges, W. (1980), *Transitions: making sense of life's changes*. Addison-Wesley, Reading (MA).
- Lash, C. (1980), *The culture of narcissism. American life in an age of diminishing expectations*. Sphere Books, Londen.
- Reich, C.A. (1970), *The greening of America: how the youth revolution is trying to make America livable*. Random House, New York.
- Sheehy, G. (1995), *New passages: mapping your life across time*. Random House, New York.
- Tornstam, L. (1989), Gerotranscendence: a reformulation of the disengagement theory. *Aging*, 1, 55-63.